Austr.
5491
t

Digitized by Google

Digitized by Google

Rustr. 5491 I

O samosvojnih

PRAVIH i PRAVILIH

kraljevinâ

Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

U Zagrebu,
tiskom Franje Župana, c. kr. poveljenog tiskara
MDCCCXXX.

Preveo iz latinskoga na Hrvatski

Fr. X. Ž. Pretočki.

U Zagrebu.
Knjigotiskarski i litografijski zavod C. Albrechta.
1883.

Digitized by Google

Digitized by Google

BIBLIOTHECA CROATHICA
DR. BOŽIDAR MURGIĆ

O samosvojnih

PRAVIH i PRAVILIH

kraljevinâ

Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

NICHT FERNVERLEIHEN

U Zagrebu,
tiskom Franje Župana, c. kr. poveljenog tiskara
MDCCCXXX.

Preveo iz latinskoga na Hrvatski

Fr. X. Ž. Pretočki.

U Zagrebu.
Knjigotiskarski i litografijski zavod C. Albrechta.
1883.

Digitized by Google

Austr. 5491 t

Kirinić, Valentin

Pravda, kriepost ona koja je jedina, ako gdie vlada, najblagohotnija i najdarežljivija, sve više ljubi nego li sebe, rodjena više drugim, nego li sebi. Pravda pako zapovieda, oprostiti svakomu, u pomoć biti čovječanstvu, svakomu svoje povratiti, na miru pustiti sve, što je sveto, obće, tudje.

Bayerische Staatsbibliothek München

Digitized by Google

Uvod.

Diplomatički naslov „kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija“ daje nam sam po sebi pravi pojam naše historičko-političke individualnosti, i obilježuje naše državopravne odnošaje prama kruni i kraljevini Ugarskoj, — on je stanac, na kome su predji naši gradili svoj ustavni i narodni život, stanac, na kojemu su se sve neprijateljske navale uviek razbile, — petra, contra quam neque praevalnerunt, neque praevalebunt portae inferi.

Što Englezi kažu o svom ustavu, to isto smiemo i mi o našem kazati, da nije stečevina postignuta bunom naroda, već da je državni temeljni zakon svečano zajamčen i osiguran.

Bilo prosto našim bahatim protivnikom koji, hvastajuć se svojim bogatstvom, prispodabljaju domovinu našu siromašnoj kolibi, rugati se, koliko ih je volja, — al ti zlobni šaljivdjije neka znadu, da mi u toj kolibi pod nepromienjenom firmom „Hrvatska“ prieko tisuću godinâ kao stalni vlastnici živimo i naše poslove samostalno obavljamo.

Istina bog, u poslovih naših bilježismo i bilježimo gubitaka, nu proti propasti štiti nas po predjih naših uložena moralna glavnica: duh i ponos narodnji, i samo-

*

Digitized by Google

sviest narodnja koja nikad utrnuti nemože, a još manje fizičnoj sili podleći može.

Vriedni sin domovine, dične i viečne uspomene arhivar Valentin plemeniti Kirinić nehtieć biti samo mekaničkim čuvarom glavnog narodnog u vriednotnih javnih listinâ uloženoga blaga, uložio je svu svoju životnu snagu u to, da se sa povierenim si tim dragocienim blagom upozna, i takovo javnosti priobći; u tu svrhu napisao je pod Aegidom pokojnog referendara i dvorskog savietnika plemenitog Kuševića, dielce: „De municipalibus juribus et statutis Regnorum Dalmatiae, Croatiae ex Slavoniae.“ U dielcu tom predočio je on nam visoke krieposti otaca naših željom; da se krieposti iste nadju i u najkašnjih unucih, i da se na njih osnovana slava narodnja unapriedi dobrim odgojenjem i nastavom naraštaja mladog, te buduće nade domovine. Kirinić napisao je takodjer razpravu „De jure Croatiae ad urbem, portumque Fluminensem“ i drugih raznovrstnih razprava zasiecajućih u naše javno pravo.

Jer je dielce to latinski sastavljeno, i današnjemu svietu samo u užjih krugovih razumivo, to sam mislio domorodnomu svietu uslugu učiniti, ako takovo prevedem na hrvatski jezik, tvrdom nadom, da će svakomu rodoljubu, komu je čast i dobro naroda na srdcu, dobro doći.

Dielce to predstavlja nam vierno historički i državopravni razvoj našeg narodnog života.

Ako je i bilo i to često vrlo ljutih borbâ sa protivnici našimi, to su se takove mudrim i pravednim nastojanjem boriocâ uviek sretno dovršile, daò Bog, da bude tako i u buduće.

Digitized by Google

Znam ja, da se eminentna skoro suverena prava, kakova je naša domovina od starodavnih vremenah uživala, u svojoj podpunoj vriednoti i krieposti uzpostaviti ne dadu, jer se vremenom mienjaju nazori i potrebe narodâ, koje nas sile na reforme ostarelih inštituciah, i zato se nebojim, da me tko biedi sa okorjelog konzervatizma ili natražnjačtva, nisam ja sliepi landator temporis acti, ne uzdišem ja „o utinam remeare liceret ad antiqua limina, et vetera moenia Anci“ al izpòviedam, da sam okorieli landator visokog i neustrašivog duha naših otaca, kojim su postojano stojali na braniku domovine, i to je, što me je glavno ponukalo, da Kirinićevo patriotičko dielce prevedem i svakomu rodoljubu pristupnim načinim.

To dielce nas uči, da je naše državopravno stanje znamenitih promienâ izkusilo, al nam ujedno i omogućuje, da se upoznamo s plemenitim duhom i postojanim nastojanjem, kojim su djedovi naši stožerna prava domovine svoje tako obraniti znali, da i danas kao samosvojni narod živimo pod zlatnim krovom starog stana, komu ime „kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija.“

Takovim plemenitim duhom disali i radili naši sinovi i unuci, da ih kasni potomci blagoslove, kao što mi blagoslivljemo kosti vriednih otacâ naših.

U Zagrebu u oči proljeća 1883.

Pisac.

Digitized by Google

Da se Slavenski puci, u jednoj i drugoj Panoniji staroselci i urodjenici (Aborigmes et Autochtones) nisu tek u šestom vieku, kako to nieki pisci nagadjahu, doselili u rimske pokrajine, već da su mnogo prije toga već u vlasti imali Dalmaciju, Daciju i panonske zemlje, te da su se za slobodu oviuh borili sa Rimljani, to su važnimi dosad neoprovrgnutimi razlozi dokazali najučeniji muževi. Adam Franjo Kollar u poviesti i milinâ javnoga prava kraljevine Ugarske odsieku II. Otac Petar Katančić u svom filologičkom iztraživanju stare domovine hrvatâ, a prie ovih Ivan Christ. Jordan u svom učevnom djelu o izvorih slavenskih, August Ljudevit (Schlözcer) Šlecer u svojoj sievernoj i sveobćoj poviesti; nu bez da se ovdie ovimi dulje zabavimo:

§. 1.

Bit će dovoljno prvobitnost kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije izvoditi iz onog vremena razdobja, u kojem su Hrvati, kò što sviedoči Konstantin Porfizogenit u knjizi o upravi države poglavju XXX. i XXXI. izdanoj, za Heraklija, koj je vladao od god. 610. do 641. svladavši Avare, zauzeli Dalmaciju, medjuriečnu Panoniju ograničenu riekami Dravom i Savom, a kašnje i Srbiju, te za vrieme već propadajućeg iztočnog carstva skinuvši jaram ovog i Franaka, utemeljili kraljevine, Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju i Srbiju.*

* Tko se želi potanje upoznati sa starimi granicami ovdie navedenih zemaljâ, naći će ih kritičkim perom označene u dielu, koje je napisao Dr. Fr. Rački pod naslovom »Hrvatska prije XII. vieka, glede na zemljišni obseg i narod«.

Digitized by Google

§. 2.

Svietli pisac izvještjuje, da su Hrvati i Srblji naselivši se u ovih pokrajina, u zajedničkoj slobodi živili: ovako glase rieči njegove u pogl. XXIX. „Narodi ovi knezova ne imadu, već samo starešine župane, kao što i ostali slavenski puci, a Hrvatska bijaše zatim na XI. županija, a pod imenom ciele Hrvatske dolazila je Dalmacija toli primorska koli sredozemna i Savija, koja se sada Slavonija nazivlje, vladana najprije po vodjâ a poslie po svojih vlastitih kraljevih, kao to izvan svake dvojbe stavljaju vierodostojni istodobni toli domaći, koli izvanjski pisci, i povelje priobćene, po Farlatiju i Luciju.

§. 3.

Medjutim, dokle su se ova kod Hrvata sbivala, Magjari prisiljeni odprije držane izmedju Tanaise i meotičkog jezera lezeće zemlje Pacinacitom prepustiti, nadvladavši Slavene godine 889. zauzeli su nutrnjiju Panoniju, koja je uslied toga ime promienila, a sveti Stjepan, koj je narod svoj na vjeru kršćansku obrnuo i zato apostolom nazvan bio, utemeljio je kraljevinu Ugarsku.

§. 4.

Kad je smrtju Zvonimirovom hrvatska kraljevska porodica izumrla, razcicpkala se je Hrvatska poslie smrti ovoga, te strančarenjem i spletkarenjem velmožâ žrtvovavših obće dobro svomu slavohlepju, pala je u sva zla, koja obično propraćuju bezvladje: niti ne preostade nesložnoj domovini više ikakovog lieka, van da jači susjed njom zavlada, i tako sv. Ladislav kralj ugarski godine 1091. unišav s vojskom u Hrvatsku zauzme diel koj se proteže od rieke Drave sve do Alpâ, nazvanih gvozdenih; primorske ipak krajeve ne zauze, jer navalom niekog na-

Digitized by Google

roda na medje Ugarske, bude prisiljen povratiti se s vojskom.*

§. 5.

Sv. Ladislava nasliedio je Koloman, o kome Tomo arcidiakon špljetski u poviesti crkve salonitanske, na kog se pozivlje Ivan Juraj Švandtner u svezku III. na listu 634. i 535. piše; da je Koloman, nakanio podjarmiti cielu Hrvatsku do dalmatskog mora, došao s vojskom do rieke Drave, a da su Hrvati saznav dolazak kraljev sakupili vojsku svoju pripravni na borbu: kralj začuv skupljanje njihovo pošalje glasnike svoje htjeći šnjimi ugovarati; Hrvati saznav poslanstvo kraljevo izaslali su 12 plemića od toliko razreda (tribusa) do kralja, i nagodili su se g. 1102. tako — da svi drže svoje u miru, da nijedna prerečenih porodica a niti oviuh ljudi ne podavaju daćâ kraljevskomu veličanstvu. — Nego, ako bi tko navalio na medje kraljevine, da od svake porodice najmanje deset oboružanih konjanika na poziv kraljev na svoj trošak kod rieke Drave, a odanlie dalje na trošak Ugarske tako dugo uztrajati dužni budu, dokle vojska sakupljena ostane.

§. 6.

O uvietih ovih, pod kojimi je Hrvatska i Dalmacija godine 1102. krunu kraljevine Ugarske priznala, izvje-

* Razboritost i čistu objektivnost svoju pokazao je pisac i u tom, što i takova historička fakta navadja, koja negovore jasno i očito odlučno povoljno za stvar, o kojoj piše. Kako se ima tumačiti vojna kralja sv. Ladislava. koju pisac ovdie napominje, i koja je dala povod magjarskomu historiografu Stiepanu pl. Horvatu, da Hrvatsku već po sv. Ladislavu podjarmljenom prikaže obrazložio sam ja u mom djelcu »das Verhältniss Croatiens zu Ungarn. Eine Erläuterung der Stephan v. Horvat'schen Unterjochungsgeschichte Croatiens durch Ungarn. 1846. u odsieku I. na stranah 12—57. Istomu magjarskomu piscu odgovorio je i priatelj moj Ljudevit pl. Farkaš Vukotinović djelom latinskim jezikom sastavljenim pod naslovom »Regni Slavoniae erga Hungariam legalis correlatio.«

Digitized by Google

štjujući Tomo Arcidiakon Špljetski zaslužuje zaista toliko, ako ne više vjere, koliko bezimeni bilježnik kralja Bele, koj u poviesti vojvodah, koju je medju ugarskimi pisci najzaslužniji Švandtner izdao, u pogl. V. i VI. izbraja uviete, pod kojimi je Almo sin Ugekov od šest ugarskih vojvodâ izabran za glavnog vojvodu prije, nego li bi se Magjari spremili bili iz Azije u Europu.

§. 7.

Da je Tomo Arcidiakon Špljetski godine 1200. rodjen i god. 1268. umro, dokazano je točno po Luciju u Švandtnerovom svezku III. na listu 533.

Drži se za stalno, da je Anonymus pod jednim od 4 kraljeva ugarskih, svih Bela zvanih, napisao svoju poviest o vojvodâ Ugarskih; ali ovih razdobje teče od godine 1060. do god. 1240. — nu kojega kralja Bele razdobju se Anonymus pribrojiti mora, — i kako se je zvao — dvojbeno je. Bliže istini čini se najučenijeg Bellija sud u predgovoru na Anonyma, po kojem Anonymus pada u vrieme Bele 4. kao je to prehvaljeni Švandtner javno izdao.

§. 8.

Ma i što se komu svidjelo misliti o razdobju bezimenog bilježnika kralja Bele -- iz priašnjih podpuno jasno sliedi, da uslovljeni uvieti (pacta conventa) po Tomi Arcidiakonu Špljetskom pamćenju uzčuvani, ne dvojbeno u slici poveljskoj sastavljeni, al kao takovi, ko što i druge mnoge starije izprave, tečajem zavidnog vremena izginuli, sačinjavaju u pogledu vladara, pogodbu podložničtva, a u poględu naroda ugarskoga pogodbu saveza, kojom su se Hrvati i Dalmatinci za slučaj prieteće pogibelji obvezali na obću obranu.

§. 9.

Jer su Hrvati ostali u mirnom uživanju svega, što im je prije ovoga saveza pripadalo, to se nemože dvojiti,

Digitized by Google

da je savezom tim ne samo pojedinih osobâ i vlastničtva, već i posebnih pravâ sigurnost i obrana zajamčena.*

§. 10.

Konstantin Porfirogenit opisujuć u poglavju XXXI. morsku i zemaljsku moć Hrvata onog vremena, kaže: napučeni pokršteni hrvatski gradovi jesu ovi: Nona, Belligradum, Bellicin, Scordona, Chlebena, Stolpum, Tenen, Cori, Chlaboca, i izkazuje konjanikâ LX. pješaka C hiljada, šajka LXX. barka C. od kojih broje prve XL. a posliednje XX. momakâ.

Prokopij u knjizi 3. opisuje običaje Slavena ovako: Sa Anti i Slavinskimi narodi ne vlada pojedinac, već oni živu u starodavnoj pučkoj i zajedničkoj slobodi, i zato sve stvari, koje su ili koristne, ili možda važnije dodju pred obće vieće, ostala pako sva kod jednog i drugog naroda jesu istovetna. — To bjahu, ko što sviedoče vierodostojni pisci, otaca sile: to običaji.

§. 11.

Ako je istina, što su gorihvaljeni učenjaci očevidno dokazali da su Dalmatinci, Hrvati, Slavi (sloveni) savijci, Srblji, Ilirâ i srodinci njih Slavi, koji stanovahu prieko Drave, panonâ potomci, tko će vierovati, da se je narod slavom oružja na glasu, koj se je dolazkom Kolomana do Drave, oboružan i na borbu pripravan stavio, — kojih

* Što ovdie vriedni pisac Kirinić navadja, dalo je povod magjarskomu historiografu pl. Horvatha, da na pisca navali na način, kako to dolikuje samo prostaku, nipošto pako učenjaku. Taj panfletista pita, na čemu Hrvati osnivaju tvrdnju, da su oni g. 1102. sa Kolomanom nagodbu sklopili, na pitanje to odgovorio sam ja u mojem gori napomenutom djelcu u II. odsieku na stranâ 58—98. i obrazloženjem mojim dokazao ništetnost navodâ tog nesretnog historiografa na prama navodom vriednog našeg kompatriote pl. Kirinića.

Digitized by Google

predji gospodarom svieta: Rimljanom bez oružja i osvete popustili nisu, dao po Kolomanu lišiti pravâ svojih, bez da i pokuša sreću bitke.

Odstupiv od oružane sile podložili su se Hrvati Kolomanu, jer su uslovljenimi uvieti biła zajamčena njihova toli osobna, koli stvarna prava.

§. 12.

Eginhard, koj je pisao o životu Karla Velikoga, sviedoči, da je za vrieme padanja rimskoga carstva, Dalmacija podložna bila carigradskim carem, zapadni pako diel zapremljen po Hrvatih i zato Hrvatska nazvan, sredozemni nadalje i obalni dieł to jest medjuriečna Panonija, koju su posieli Slavi Hrvati, prije Savija, a poslie Slavonija nazvana, bio u vlasti Frankâ.

§. 13.

Hrvati skinuv jaram toli rimski, koli franački pokoravali su se vlastitim vojvodam i kraljem, kojih imena se nalaze u Švandtnerovoj knjizi II. poglavju I. na strani 93. i 94. izvadjena po Luciju iz Porfirogenita, i po Tomi Arcidiakonu Špljetskom iz pisacâ i poveljâ.

Županije, to jest Varmedjije na broju XI. u koje za vrieme Konštantina Porfirogenite Hrvatska primorska razdieljena biaše, spominju se u Lucijevoj knjizi I. poglavju XIII. dokazom Švandtnerovog svezka III. na listu 77. i 78. a u istom svezku na listovih 78., 79., 80. po Lucijevoj knjizi I. poglavju XIV. napose Dalmacije t. j. gradovi i otoci. Hrvatska i Dalmacija pod svojimi vlastitimi vojvodami i kraljevi imale su sve od svog početka svoja vlastita poglavarstva, istovremene Bane, Župane i ovim podčinjene stotnike, koje već Konstantin Porfirogenita spominje; vojvode i kralji u važnijih poslovih prizivljuć u vieće Bane, Župane i plemiće, upravljahu drža-

Digitized by Google

vom, a kako se vidi iz Švandtnerovog svezka III. koj piše po dielu Lucijevom o kraljevinâ Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji, poviesti Salonitanskoj Arcidiakona Špljetskog i Misnika Diokleje o kraljevini slovenâ, vladali su ono vrieme u Dalmaciji i Hrvatskoj dielom rimski, dielom pod vladavinom franačkom uvedeni, a dielom običajem nastali zakoni.

§. 14.

Misnik Dioklej pišuć o kraljevini Slavena, kao se napominje u Švandtnerovom svezku trećem na listu 483. pripovieda; da je Svetopelek XI. kralj Hrvata primiv krst sa svojim narodom, imenovao u svakoj pokrajini Bana, to jest: vodju izmedju svoje rodjene braće, i Župane, to jest: komeše, kojim naslovom ih prvi nazvà kralj Krešimir, i koj naslov upotrebljivati nastavili su poslie i Ugarski kraljevi, zatim stotnike izmedju plemstva istih pokrajinâ: podieliv svakom Banu t. j. vodji vlast, da imade sebi podčinjenih sedam stotnika, koji bi pravedno puku sudili, dače sabirali, i Banom predavali, od kojih bi Bani polovicu kralju poslie izplaćali, a polovicu sebi pridržali, komešom pako t. j. Županom zapoviedi; da svaki uz sebe ima jednog stotnika, koj bi šnjim na isti način pravedno sudio puku, dva diela daća da komeši t. j. Župani plaćaju kralju, a treći dio za se zadrže; da Bani zapoviedaju Županom istlh pokrajinah i krajevâ, a oni da su jedino kralju odgovorni.

Nadalje pripovieda isti misnik Dioklej u istom poglavju XIII. na listu 483. da je prehvaljeni kralj mnogo zakonâ i dobrih običaja uveo, i koj se šnjimi želi upoznati, neka čita knjigu o Slaveni, zvanu Metodij.

§. 15.

Ivan Lucij u svom dielu o kraljevim Dalmaciji i Hrvatskoj, u knjizi 2. poglavju 2. u Švandtnerovom svezku III. na listu 99. i 100. navadja iz registra poveljâ Arci-

Digitized by Google

biskupije Spljetske povelju Trpimira vodje Hrvatâ za vladanja Lothara kralja Franaka po indekciji XV. dne IV., IX. ožujka, izdanoj god. 838. — da je uslied sa svimi svojimi župani držanog skupnog vieća utemeljio samostan — priznajuć majkom svetu crkvu salonitansku, koja prvostolna, od vodje Mislava nadarena, proteže se do obale Dunava i skoro po svojkolikoj kraljevini Hrvatskoj — da poklanja rečenoj crkvi od kraljevskog zemljišta medjami označene zemlje uz zapovied; da se od svakog ploda njegovog majura, kluzan nazvana, prerečenoj crkvi podaje po njegovu predšastniku započeta desetina. Kako je već napomenuto, povelja ova izdana je godine Isukrsta 838. u Bihaču, i čitaju se u njoj podpisani mnogi Župani, komornik, i misnik Capellanus.

Isti Ivan Lucij u knjizi II. poglavlju 3. kod Švandtnera na listu 123. izvodi iz starog registra poveljâ jadranskih monahà sv. Chrisogona, povelju Krešimira drugim imenom Petra kralja hrvatskog i dalmatinskog godine gospod. MLXIX. izdana, glasom koje, jer je svemogući Bog njegovu kraljevinu na moru i na kopnu razširio, daruje monastiru sv. Chrisogona, na svom dalmatinskom moru ležeći otok zvani Manni. Povelju podpisali su Stjepan biskup jadranski, Boleslav komeš dvorski, Petar kraljevskog dvora sudac, Šandor kraljevski pivničar, više Županâ. Leo državni protospatarij i ciele Dalmacije kapetan.

Glasom ove povelje spominje Krešimir svoga pradieda Krešimira najstarijeg sina Držislava i zaonda Banova pribinskih, Godimira, za vrieme Svetoslava i bratju njegovu, Krešimira i Gojoslava i sina ovog Stjepana kralja, i za vrieme ovoga Banove Vardu, Borsara i Stjepana Prasku.

Prijespomenuti Lucij u knjizi II. poglavju XV. u III. svezku Švandtnerovom na listu 155. navodi povelju Krešimira kralja od godine MLIX. kojom Manastiru sv.

Digitized by Google

Ivana apoštola i Evangeliste prepušta i daruje cieli otok Zuri tako; da nikakovih daćâ kraljevskomu blagajniku ne plaća, niti darovâ svjetovnih obično Banovom, Županom ili ostalim Velikašom davanih nepodaje. Povelja ova izdana je u prisuću Lovre Arcibiskupa, Rajnera biskupa hrvatskoga, i dviuh drugih Gojzona Bana, Ivana Eunocha štitonoše i mnogih drugih Županâ.

Isti Lucij u istoj knjizi II. pogl. XV. u Švandtnerovom svezku III. na listu 158. i 159. navodi isto tako povelju, kojom godine Isukrsta MLXXVIII. Zvonimir, koj se i Dimitar zove, kralj ciele Hrvatske i Dalmacije, poduprt obćim savietom Gregura biskupa hrvatskog Tepka Dominika, svojih komešâ i drugih plemićâ, potvrdi stolu Spljetskom dužnu od prije davanu stotninu. Znanjem svjedoka preslavne kraljice Jelene, Gregura biskupa hrvatskoga, Pribine Cetinskoga, Adama Ninskog Župana, Storsine Bribirskog i drugih.

§. 16.

Takove mnoge povelje mogu se čitati kod Lucija i Farlatija, i ovim bit će dovoljno dodati, da se u potvrdnih privilegijih izdanih po Ugarskih kraljevih spominju povelje po niekojih krajevih Hrvata podieljene dalmatinskim gradovom, na pose Zvonimirova podieljena Trogirskomu gradu, u knjizi II. pogl. I. „Storia di Dalmatia.“

Da su primorski dalmatinski gradovi uživali pravo birati biskupe i komeše svoje, vidi se isto tako iz dogodjaja izpoviedanih po Tomi Arcidiakonu Špljetskom u poviesti crkve salonitanske, kao i iz povelje kralja Kolomana godine MCVIII. podielene Trožiranom, koju Lucij navodi u knjizi III. pogl. IV. na listu 186. i 187. i koja glasi doslovce ovako: ja Koloman kralj Ungarije, Hrvatske i Dalmacije, tako mi svetog Križa, prisižem Vam Trožiranom, mojim viernim gradjanom stalni mir, i da niste

Digitized by Google

dužni meni, niti sinu mojemu, ili nasljednikom mojim daćâ podavati, da ću biskupa, ili komeša, kog bi svećenstvo i narod izabrao, naimenovati, i pustiti Vas u uživanju od vajkada stvorenih zakonâ, da od ulaza u luku grada od inostranacâ dva diela pripadaju kralju, treći dio da komeš gradski, a deseti biskup dobie, i neću dopustiti, da ikoj Ugrin, ili tudjinac u gradu Vašem prebiva, izim ako sami to dozvolite, kada pako dodjem k Vami, da se kruniti dadem, ili da svami poslove kraljevine razpravljam, neće se nijednomu gradjanu sila nanieti, ako bi se pako vlast istoga kralja kome odviš težka svidjela, i taj drugamo otići htjeo, da ide siguran sa suprugom, sinovi, s obitelju, i svimi svojimi, kuda bi ga volja bila.

Da je ova prisega potvrdjena po kralju, po Arcibiskupu Lovri i ugarskimi komeši, navadja se na pose po Ivanu palatinu, komešu Appi, grofu Tomi komešu Albenskom, Jakovu Boršidkom, grofu Ugudi komešu Vašvarskom, grofu Slaviru, komešu Novogradskom.

Povelju ovu podieljenu Trožiranom, nazvanu povelju slobode, sin Kolomana kralja Stiepan, kralj Ungarije Hrvatske i Dalmacije godine MCXXIV. mjeseca srpnja potvrdi ovimi riečmi: istu slobodu i isti mir, kako ih moj otac Vam Trožiranom i spljetskim gradjanom utemelji, sa biskupi, komeši i svimi kraljevine moje knezovi potvrdjujem obvezom na istu prisegu. Marcell Štrigonski, Gregur Bački, Arcibiskupi, Šimun pečuhski biskup, Kledin Marko, Lamberto, Buza Nikola, Jakov Sergij komeši kao prisutni i potvrdjujući, podpisani na kraju povelje.

§. 17.

Lucij spominjuć treći dolazak Kolomana u Dalmaciju, i kako je on dvor držao po običaju hrvatskih kraljeva, navodi Arbenskoj crkvi god. MCXI. podieljenu povelju, kojom potvrdjuje župe crkve ove, a odlukom vieća

Digitized by Google

obiuh kraljevinâ daje vlast, da, koju slobodu uživaju svešteniči Ungarije, uživaju i svešteniči Dalmacije, da nebudu ma i koje vlasti pećatju ograničeni, već da ih veže, i da jim sudi jedino vlast njihovih biskupâ i arcidjakonâ, i zakon kanonički, da isto tako kao i u Ugarskoj dobivaju desetinu, itd. povelja ova izdana je u pribitju arcibiskupâ i biskupâ ugarskih i hrvatskih u povelji podpisanih.

Lucij u knjizi III. pogl. IV. na listu 189. u Švandtnerovoj knjizi III. kaže, da se ta povelja Kolomanova, zvana povelja slobode, jedino sačuvana nalazi, al se pravo nagadja po poveljah s ovom sudarajućih i nalazećih se u drugih gradovih Dalmacije, koje su kašnji kraljevi podielili, da je Koloman i ostalim gradovom slične povelje izdao.

§. 18.

Sva ova nije se svidjelo navesti u svrhu poviestničke viesti o počétcih kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, već zato, da nebude nikakove sumnje, da su Hrvate više viekova prije, nego Magjare po Konštantinu Porfirogeniti turci nazvane, evropeiski narodi upoznali, da su sačinjali narod slobodan vlastitimi zakoni i običajimi vladan i slavom oružja proslavljen. da poslie izumrla plemena svojih kraljeva, Dalmacija i Hrvatska nije podjarmljena po Kolomanu, već da se je uslovljenimi ugovori kraljevini Magjarskoj pridružila, — da se Hrvati, poslie kako su skinuli jaram iztočnog carstva, i franakah, i poslie kako su pobiedili Avare, i natrag zauzeli djedovinu svojih otacâ, nisu podvrgnuli Kolomana i i njegovim nasliednikom, da se podčine zakonom samovoljom pobieditelja nametnutim, već da nadalje ostanu u mirnu posiedu svega, što im je pripadalo, — da svečano obečanje i osiguranje o sačuvanju svega toga, bude svetinjom i nerazriešivom svezom onom, kojom su kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija svetoj kruni kraljevine Ugar-

Digitized by Google

ske obvezane i uz sretan savez tečajem osam viekova zajedno sa Ugri jedne i iste vladare i kralje štovali i štuju.

§. 19.

Kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija poslie nastalog prenavedenog sdruženja s kraljevinom ugarskom nisu istina pridržale cieli preimani zemljištni prostor, kojeg medje Tomo Arcidiakon Špljetski u poglavlju XIII. poviesti crkve salonitanske navadja počam od obale rieke dunave pa sve do mora dalmatskog sa cielom Maronijom i vojvodovinom Kulmskom, — dočim cielokupni dielovi nesgodom vremena izgubljeni stranom nisu natrag zadobljeni, a stranom nisu jošte svetoj kruni utieljovljeni, — al su uz sve nesgode naslov kraljevinâ mnogo stariji, nego li je sdruženje s Ugarskom, uzčuvali, uzčuvali su isto tako povelje, prava, sloboštine i mnogo običaja svojih, što je sve potvrdjeno mnogimi svečanimi ugarskih kraljevâ diplomi i pozitivnimi kraljevine zakoni; u tom pogledu bit će dovoljno pozvati se, na Matije Korvina dekret II. čl. 13. zaključakâ kraljevine Slavonije od godine 1492. na unešene zakone, čl. 1. i 8 dekr. Vladislava I. čl. 1. god. 1600., čl. 27. god. 1649., čl. 33. god. 1681., čl. 66. god. 1715., čl. 120. god. 1723., čl. 3. i čl. 8. god. 1741 stvoren prigodom primljene sankcije pragmatičke i podieljenog prava nasliedstva ženskomu rodu presvietle vladajuće kuće i diplomatičke uviete iste godine, kao i godinâ 1790., 1792.

Nespominjuć prava i sloboštine sdruženim dielovom sa kraljevinom Ugarskom zajedničke, u diedovnom kraljevine ustavu temeljnimi kraljevine zakoni i krunitbenimi kraljevine diplomi zajednički osigurane, i koje će uviek u prejasnih naših kraljeva previšnjoj pravednosti i pobožnosti naći obranu — bit će nam samo govor o osobitih (municipalnih) samosvojnih pravih i pravilih kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Digitized by Google

§. 20.

Svi knezovi, koji su poslie smrti sv. Ladislava u Ugarskoj kraljevali, rabili su naslov kraljevâ Dalmacije i Hrvatske, Vladislav počeo je upotrebljivati naslov kralja Slavonije i običaj taj nastavili su kašnji kraljevi, kao to sviedoče kraljevske diplome i zakoni.

Ovaj kralj podieli god. 1496, krieposću odpisa občinstvu plemića kraljevine Slavonije pečat za porabu crvenim voskom, pod kojim kod prabilježnika po običaju čuvanim običavali su se izdavati članci davnih kraljevine skupštinâ i banski nalozi (reqisitoria mandata) iz arkiva kraljevine. *

Stališi i redovi kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije po najstarijem običaju; o kojem sviedoče mnogi odpisi izdani toli po kraljevih iz prejasne vladajuće kuće, koli iz priašnjeg razdobja, zaključci kraljevine Slavonije god. 1492. i 1538. unešeni u zakonik ugarski i zapisnike ovih kraljevina, razpravljaju svoje municipalne poslove u glavnih skupštinâ — preimano pravo stališâ i redovâ svoje municipalne poslove razpravljati u skupština potvrdjeno je člankom 58. god. 1791. uz onu ipak promienu, da se skupštini rečenih kraljevinâ sastajiti i ob-

* Recipiranjem rimskog prava prilagodjenjem na posebne u pojedinih državâ pravne institucije i običaje, recipirani su, kao što je naravno, i pravoslovni izrazi i nazivi, medju ovimi i naziv »Mandatum« nu po našem nazivlju, prije uvedena austrijskog gradjanskog zakona, nemože se mandatum banale tumačiti u smislu rimskog zakona, a najmanje po smislu modernog nazivlja. Mandatum regium i ovomu ravan, Mandatum banale dilatorium, inhibitorium itd. kojim se je obustavljao tečaj parnice, ili nalagalo preslušanje sviedokâ na deutri puncta, to jest, da sviedok odgovori na pitanja naročito mu stavljena itd. sadržaje u sebi istina punomoć, nu bitno različnu od punomoći privatne, jer mandatum banale sačinjaše punomoć javnu, t. j. oblastnu i zato bi ja mandatum banale našim jezikom nazvao banskom zapovjedi, jer se je mandatu banskomu svaki bio sud, sudac, odvjetnik ili pruća se stranka, pokoravati morao.

Digitized by Google

državati smiju jedino uz predbieżnu milostivu kraljevsku dozvolu.*

§. 21.

Najvišje poslie kraljevskog Veličanstva u kraljevinâ Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji je dostojanstvo Banâ, kojeg izvor se odnosi na početno doba naroda, kao to sviedoče nepobitne diplome i historičke izprave.

Da bude Ban kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije uspostavljen u staru, podpunu i zakonitu vlast od jadranskog mora sve do rieke Drave i da je u toj zaštićen, mnogi u tom pogledu stvoreni zakoni i uslovlja diplomatička iziskuju: naročito god. 1608. sab. sp. II., god. 1609.: čl. 27. i 28., god. 1618.: čl. 31., god. 1635.: I. §. 8. i 32., god. 1647.: čl. 51., god. 1649.: čl. 8. §. 3., god. 1659.: I. §. 8. Ustanova 7. krunitbene diplome god. 1681.: čl. 62., god. 1687.: čl. 22., god. 1715.: čl. 114., god. 1723.: čl. 3. i 87., god. 1729.: čl. 20., god. 1741.: čl. 47., god. 1790.: čl. 24.

Jer Banovâ unutar granicâ kraljevine stalno prebivanje ne malo doprinosi, da se najvišja služba i obće dobro unapriedi, bi ustanovljeno člankom 37. god. 1764/5. da se i u buduće uviek obdržava u tom pogledu godine 1741. stvoren članak 37.

Istina, čast banska neima danas svih onih povlastih, koje joj krieposću historičkih dokaza u staro vrieme pri-

* Ako su hrvatski stališi i redovi svoje zakonodavno tielo nazvali »Congregatio Regni« to su oni učinili po zahtjevu latinštine, koja je vladala u svih javnih poslovih, za da tako točno označe razliku izmedju naziva svog zakonodavnog tiela i udarskog »Diaeta Regni.« U ostalom i ugarska »Diaeta Regni« nije drugo nego »Congregatio« jer u dijelomatičkom slogu upotrebljavao se je u Ugarskoj izraz »Status et Ordines diaetaliter Congregati, kao što u Hrvatskoj »Status et ordines regnicolariter Congregati« po tom se i ugarska diaeta prikazuje kao »Congregatio.« Diplomatičkim običajem nastali su tako nazivi »Diaeta Regni« i »Congregatio Regni.«

*

Digitized by Google

padahu, nu časti ove prava i povlastice i danas su po ustanovâ prenapomenutih zakonâ znatno velike.

§. 22.

Ban je redoviti sudac kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koj unutar obsega istih kraljevinâ izvršiva istu sudbenu vlast, koju i redoviti sudci u Ugarskoj; sudbeni mandati (nalozi i zapoviedi) u kraljevinâ ovih izdavaju se po Banu, ili časti banske prabilježniku pod pećatom u tu svrhu mu povierenim i sve odpreme pod pećatom banovim imaju se držati vierodostojnimi i zakonitimi.

Medju poveljami kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije dolazi povelja Ljudevita I. kralja Dalmacije i Hrvatske od god. 1359. o tom izdana, da stanovnici kraljevine Slavonije nisu dužni staviti se pred sudca prieko Drave, već jedino pred Bana ili njegovoga namjestnika, uz priziv sudom ovih nezadovoljnih, na kraljevski dvor, (sud) povelja ova biaše po istom kralju god. 1377. transumpta, po kralju Sigismundu god. 1395. potvrdjene i god. 1402. transumpta.

Medju istimi poveljami nalazi se odpis Karla I. kralja ugarskoga od god. 1325. kojim se uništuju sve po niekih pribavljene si iznimke od banskog suda, i svi, koji su se takovimi iznimkami gradili, podčinjuju se banskoj vlasti, koj odpis je na molbu Mikić Bana ciele Slavonije transumiran god. 1439. po kaptolu Čazmanskom.*

* Rieč »transumptum« danas manje je poznana i zato neće biti suvišno, značenje te rieči u ono vrieme ovdie navesti. Transumpt jest prenos povelje, ili koje druge pisane izprave u drugu povelju ili izpravu pred vierodostojnom osobom cielim sadržajem od rieči do rieči i pečaću podkriepljen. Transumpt u tako propisanoj formi sastavljen, imao je jednaku kriepost sa originalom, ma da je ovaj nesgodom vremena do nečitljivosti oštećen, ili izginuo.

Vjerodostojna miesta, koja su ovlaštena bila na izdavanje transumpta, biahu pojedini kaptolski i konventualni sborovi i redoviti kraljevine sudovi i sudci.

Digitized by Google

Ban kao kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije redoviti sudac, jest istih zakoniti predsiednik oktavalnog suda, koj se je prije sud banski i stol banski nazivao, sada se pako tabula banska zove, u tom svojstvu se krieposću čl. 87. god. 1659. on upućuje, da oktave u Hrvatskoj i Slavoniji drži, da u smislu čl. 29. god. 1563. i I. čl. 48. god. 1647. osude pod prietnjom izgubljenja službe izvršava, da polag čl. 27. god. 1723. banskoj tabuli predsjeda i prizivne parnice revidira. Čl. 89. godine 1723. upućuje se Ban da, ako bi zapriečen bio, u sudovih zamjenika i namiestnika imenuje.

§. 23.

Ban kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije je vrhovni kapetan kraljevine u Krajini izmedju Une i Kupe.

Pravo vrhovni kapetanat podielivati pripada Stališem i Redovom istih kraljevinâ — koje rečenih redova pravo potvrdila je velika vladarica Maria Terezia diplomom god. 1750. izdanom, nadajuć se; da će stališi i redovi vrhovni kapetanat uviek Banu podielivati, Bani pako podkapetana krajiškoga vojničtva naimenovati; vrhovni (Generalis) kapetanat krajevâ unskih i kupskih bijaše od onog vremena na čast bansku uzvišenim po stališih i redovili u kraljevinskih skupština sabranih uviek

---

Indicium octavale »sud banski« imao je redovito po rokovih sastajati se i po okolnostih na mjestu po Banu opredieljenu trajno, i kako to čl. 30. god. 1723. naznačuje, iznimkom sudostajâ uviek zasjedati, nu jer to u vremenih ratnih kada je Ban ratujući odsutan i inače on i njegov namiestnik pripriečen bio i jer su članovi toga suda buduć od vremena do vremena birani, nestalni bili, to su u svrhu točnije sudbene uprave, stalni sudostajni rokovi čl. 24. god. 1715. ustanovljeni, a izmedju ovih trajna redovita zasjedanja propisana. Uredjenje ovo uztrajalo je sve do uvedenja austrijskog gradjanskog i kaznenog zakona.

Digitized by Google

prigodom svečanog uvoda podieljivan. — Bani se i sada nalaze u uživanju prava naimenovati podkapetana.*

Krajina banska od starih vremenâ sačinjala je banski banderij, ko što sviedoče historičke izprave priašnjih vremenâ: u tom smislu bi odredjeno Vladislava dekretom III. čl. 21., §. 4., da Ban jedan banderij stavi. Člankom 85. god. 1659., da Ban sa svojim banderijom vojuje uz banderij kraljevski, isto tako stališi i redovi Ungarije i sdruženih dielovâ molili su glasom čl. 28. god. 1609. Njegovo Veličanstvo, da dade Bana podpunom vlasću i s njegovim banderijom što prie u čast bansku uvesti, da nebi one kraljevine toli u ratnih koli sudbenih stvarih lišene glavara nadalje zlo prolazile.

Za vrieme prije tužnog vladanja Ljudevita II. i pod istim ovim kraljem upravljali su u kraljevivâ Dalmacije Hrvatske i Slavonije sada jedan a sada opet dva Bana, što se za stalno znade. Za onda zaista Banom povjereno biaše vrhovno zapoviedničtvo ciele Krajine u kraljevini.

Poslie izgubljene doljne Slavonije i po turčinu otetog velikog diela Hrvatske, počelo se je vrhovno vojničko zapoviedničtvo Banovâ ograničivati na Krajinu uz Unu i Kupu, i na čete insurekcionalne, ako bi nastao slučaj, da se te sve ili samo dielomice na noge stave.

Kad je prejasni nadvojvoda Karlo za cara i kralja Rudolfa u ratnih poslovih u Slavoniji namjestnikom bio, odredjeno je glasom čl. 15. god. 1578. da on s Banom sporazumno radi, da se nebi što dogodilo, što ne smie biti i što bi se slobodi kraljevine protivilo, a sriedstvom čl. 27. god. 1609. da se zapoviedničtva u Krajini podieljuju na preporuku banovâ domačim i zakonom domovine podčinjenim.

* To jest ono vrieme jošte, kada je pisac živio, — zadnjiput je Ban pravo to izvršivao na saboru god. 861. naimenovav podkapetanom generala Gjuru grofa Jellačića brata pokojnog Bana Jellačića

Digitized by Google

Poslie uredjenja banske Krajine provedena pod milostivom vladom prejasne carice i kraljice Marije Terezije premilostiva ista glasom gore navedene saborskim spisom godine 1807. priložene diplome od god. 1750. ostavi vlast bansku u istoj Krajini netaknutu, te odredi, da Ban iz sposobnih domovine državljanâ sve častnike počam od podpukovnika imenuje — odrediv, da pukovnici imenovani budu po kraljevskom Veličanstvu na predlog bana.

Ban kao vlastnik dviuh banskih pukovnija uživa sada samo ona prava i povlastice, koje po ustanovljenom sustavu uživaju ostali vlastnici pukovnija.

Insurekcija kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije po glasu čl. 66. god. 1681. potvrdjenog čl. 5. god. 1808. zavisila je od pamtivieka od odredbe Bana.

Glavne kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije skupštine (sabore) sazivlju Bani i obdržavaju se iste pod predsjedničtvom Banovâ ili u odsuću i prepriečenju njihovu, pod predsjedničtvom banskih namiestnikâ.

Banskoj vlasti pridieljeno je pravo imenovati podbana i predlagati osobe za službu prabilježnika. Banskoj vlasti pribrajaju se i sliedeće povlastice: Po Andrije II. dekretu III. čl. 70. Ban kao jedan izmedju četiri Barunâ kraljevine, može dvie časti obnašati, — u glavnom saboru kraljevine Ugarske po propisu čl. 10. god. 1687. Ban sjedi odma za sudcem kraljevskoga stola — Banu kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ako bi došao, da prisustvuje kraljevskomu ugarskomu namjestničkomu vieću, mora se po glasu čl. 58. god. 1791. dozvoliti miesto i glas.

§. 25.

Kraljevine Slavonija i Hrvatska u vrieme veče ili manje nepriateljske provale u smislu zakonâ i običajâ dižu se na obranu. Način izpunjenja dužnosti ove propisuju zaključci kraljevine Slavonije unešeni u zakonik u čl. 4.: god. 1538., čl. 85.: 1659., čl. 66.: god. 1681.,

Digitized by Google

čl. 59.: god, 1741., čl. 5.: god. 1808.; po propisu ovih zakonâ kada nepriatelj većom silom provali u kraljevinu Slavoniju, ili koj tabor ili tvrdjavu obsjeda, dužni su svi stanovnici uz kapetana po odredbi Banovâ ustati oboružani sa petim dielom seljakâ, a u većoj nuždi sa podpunim brojem: ustanak pako Dalmacije, Hrvatske i Slavonije obzirom takodjer na način uviežbanja ima se po rečenom čl. 5. god. 1808. ustanoviti u glavnoj skupštini istih kraljevinâ.

U suglasju sa zakoni izpunili su stališi i redovi kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije dužnost svoju; — godine 1809. naslutiv veličinu kraljevinam ovim prieteće pogibelji dižu ustanak prieko 17000 momakâ — godine 1813. odredili su u svojoj skupštini sveobći ustanak u svrhu, da osvoje po ugovoru mira izgubljene priekosavske i primorske dielove.

Vriedno će biti i za kasno potomstvo, ako se spomenu rieči premilostivog odpisa po Njegovom posvećenom Veličanstvu dne 25. kolovoza 1813. izdanog, koje glase ovako: da su si stališi i redovi kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije idući uviek živim tragom otacâ u pogibeljnom položaju države, isto tako nepobitnom prama posvećenoj i prejasnoj kući vierom i viernosti, kao što nemanje i uzvišenom ljubavi prama otačbini, i obranom djedovske slobode i postojnom revnosti stekli dičan spomenik, koj će shodno poticati jošte kasno potomstvo.

Poslie razpuštene insurekcije blagoizvolielo je Njegovo posvećeno Veličanstvo premilostivim dne 23. lipnja 1814. izdanim odpisom očitovati, da se je ustaška vojska rečenih kraljevinâ na ratnom polju takovimi dokazi hrabrosti i vojničkog reda proslavila, da ju niti uviežbani u ratu ostarieli vojnici nakrilili nisu.

Tim načinom su same Krajiške i ustaške čete Hrvatske i Slavonije, dalmatinskog mora krajeve, oko kojih su se djedovi, oboriv Avare i skinuv jaram iztočnog car-

Digitized by Google

stva, proslavili, poslie deset viekovâ natrag osvojile, i Dalmaciju vlasti Franceza otele, krajevi ovi, Sava i Kupa bjahu sviedoci krieposti i hrabrosti potomakâ, koji su od predjâ svojih baštili viernost prama svojim zakonitim kraljem.

Tako se višnja moć sa ljudskimi stvarima igra!
Sie ludit in humanis divina potentia rebus!

§. 26.

Kraljevine Hrvatska i Slavonija plaćaju na pò manji porez, nego li se plaća u Ugarskoj, kojeg poreza polovica po broju portâ obično podavana dobrovoljno (contributionis offeri solitae) po najstarijem običaju osigurana je premnogimi zakoni kraljevine — i porez taj bio je opredieljen za namirenje potrebâ njihove Krajine.

Članak 2. ustanovâ kraljevine Slavonije god. 1492. unešen u zakonik (corpus juris) naročito kaže: Običaj podavanja od vremena do vremena polovice uplaćanja u Ugarskoj obdržavao se je uviek i sve do sada.

Običaju i uredbi toj odgovaraju ustanove svih sve do sabora god. 1791. stvorenih kašnjih zakonâ, što se jasno vidi iz članakâ: 9. god. 1596., 14. god. 1608., 62. god. 1609., 9. god. 1613., 36. god. 1618., 32. god. 1622., 8. god. 1625., 1. god. 1635., 7. god. 1638., 34. god. 1647,, 4. god. 1649., 86. god. 1659., 66. i 75. god. 1681., 115. god. 1715., 54. god. 1741.

Članak 59. god. 1790/1. propisuje, da se porez triuh gornje Slavonije i kraljevine Hrvatske županijâ ima uviek razpravljati na saboru kraljevine Ugarske, nu napose od poreza kraljevine Ugarske i da se u buduće nikad nesmie povisiti izvan sabora kraljevine Ugarske.

Na saboru 1802. pozivahu se na zakone ove kraljevinâ ovih glasnici i tri gornje Slavonije i Hrvatske županije, tvrdeć da se proti glasu i propisu tih zakona

Digitized by Google

prieko polovice dike obteretiti nemogu služeć se najčešće razlogom, da niti godine 1715. kada je tekar zakonom dozvoljen stalni za uzdržavanje redovite vojske člankom 8. na saboru držanu iste godine opredieljen porez — niti godinâ 1723., 1751., 1764. tečajem kojih za kraljevinu Ugarsku ustanovljen biaše stalni broj portâ, porez po kraljevini Hrvatskoj, i po 3 županijâ gornje Slavonije po običaju uplaćivan u rečeni broj taj unešen ne biaše, niti tako zvani hrvatskih županijâ dimnjaci (fumi) nisu nikad sa ugarskimi portami pomiešani bili.

§. 27.

Premda je sve, što je prije navedeno, glasom spisâ saborskih godinâ 1715., 1723. — 1751., 1764/5. nepobitna istina, te time jasnijim dokazom — da je u svih ovih saborih porez dozvoljen jedino po stališih i redovih kraljevine Ugarske i dozvoljenoga poreza razpisanje jedino u području oblastih kraljevine Ugarske obavljeno, dočim se je za gornju Slavoniju i 3. hrvatske županije o porezu u glavnih skupštinâ kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije po običaju razpravljalo;

To su ipak glasom saborskih spisâ na stranâ 137., 138., 139., 140., 143., 154., 155., 156. na saboru god. 1802. sakupljeni stališi i redovi odgovarali, da je novo krajiško vojničtvo od priašnjega vrlo različno, da je prestao teret uzdržavanja vojnikâ uz rieku Kupu nadležeći od prije stališem Hrvatske i namiren iz poreza i polovice tridesetničke pripomoći: da se dakle gorispomenuti zakoni tako malo uporaviti dadu na kraljevinu Hrvatsku, kao isto tako malo slični zakoni na ono kraljevine Ugarske zemljištno područje, kojeg stanovnici niekoć vlasti turskoj podložni, običavahu prije plaćati polovicu poreza; te da se uslied toga rieč „na pose“ u članku 59. god. 1790/1. u drugom smislu uzeti nemože; već da se poslie izpravka portâ, koj se uvaženjem probitakâ i ubitakâ provesti ima,

Digitized by Google

na kraljevinu Hrvatsku odpadajuća svota poreza, razpisati ima u posebnoj iste kraljevine skupštini unutar područja njezinih oblastih.

§. 28.

Poslie medjutimnog izpravka portâ u Ugarskoj i u saboru god. 1802. dozvoljenog povišenja poreza, te uslied toga porezu gornje Slavonije i županijâ Hrvatske 20000 fr. pripisanih, pitanje ovo, (o manjem porezu) preporno izmedju Hrvatske i Ugarske ostalo neriešeno ponovit će se u budućem saboru gdje će se posliedak kraljevinskih popisâ u razpravu uzeti, za da se uporabom ovih izprave porte palatinalske — i zato pitanje to obzirom na važnost i posliedice iziskuje pravom pozornost i brižnost stališâ hrvatskih.

U pogledu pitanja toga treba jošte obazrieti se na to, da, u saboru god. 1802. pitanje to budući od strane ovih kraljevinâ niti predloženo a kamo li izcrpljeno, — porez po kraljevini Ugarskoj člankom 8. god. 1715. dozvoljen sačinjava stalnu za uzdržavanje ugarskih četa opriedieljenu zakladu, — da kraljevine Hrvatska i gornja Slavonija na stavljanje ugarskih četa, a niti na pripomoć za njihovo uzdržavanje opriedieljenoga poreza, niti na ikakovo plaćanje, glasom saborskih spisa god. 1715., 1741. pridonašale nisu — a doljnja Slavonija niti pridonositi u stanju bila nije, koja je tek god. 1745. odnosno 1751. utieljovljena — da je u istom saboru godine 1715., kada su stališi kraljevine Ugarske člankom 8. za obranu kraljevine potrebu uredjene vojske priznali, i za njezino uzdržavanje stalni i trajni porez opriedielili, člankom 115. ustanovljeno; da stališi i redovi kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije za krajiško vojničtvo iz svojih vlastitih poreznih prihodâ od vajkada običajnu pripomoć po glasu čl. 75. god. 1681. prieko vrhovnog u istih kraljevina eksaktora unesti i namiriti dadu —

Digitized by Google

da je dakle, premda je već onda kupničko vojničtvo prestalo, porez Hrvatske i gornje Slavonije od mnogih viekovâ za potrebe Krajine preimano opriedieljenje u tih istih saborih priznano pridržao, — da se u saboru god. 1741. kada su stališi i redovi kraljevine Ugarske za obranu kraljevine te, razpisanih na svoje porte 21622 piešakâ, šest četa staviti zaključili i njihove plaće iz porezne zaklade iste kraljevine člankom 63. odredili — u pogledu Slavonije i Hrvatske glasom članka 54. ustanovljeno, da se u ovih kraljevinâ polovica tridesetničkih i redovitih poreznih prihodâ i na dalje obrati na namirenje Krajine i krajišnjih vojnikâ, kao i ostalih javnih i političkih teretâ — da je poslie uredjene banske od prije po stališih i redovih kraljevine hrvatske upravljane Krajine, krieposću preblagog po prejasnoj vladalici Mariji Tereziji god. 1750. na stališe Hrvatske izdanog odpisa, opriedieljenje tog poreza u trih Hrvatske i županijâ Slavonske uzdržano i zakladi istoj (poreznoj) po propisu gorirečenog članka probitci iz Krajine sa polovinom tridesetničkih prihoda dopitani — da poslie kako je dolnja Slavonija na način propisan člankom 18. god. 1741. predana i podčinjena vlasti kraljevine i Bana u smislu čl. 118. i poslie kako je županijam Sriemskoj, Virovitičkoj i Požežkoj glasom članka 23. god. 1751. uz uzdržanje kraljevinske Ugarske i banske vlasti podieljeno miesto i glas na saboru ugarskom, te poslie kako je od ovih i bivše županije Valkovske znameniti dio zemljišta oddieljen i s Krajinom spojen, — da se, poslie kako su iz ovog priraslog zemljištnog prostora ustrojene tri krajiške pukovnije: gradiškanska, brodska i petrovaradinska, u izvedenju čl. 18. god. 1741. po dielujućem uz sudjelovanje Bana i od hrvatske strane izaslanih povierenika utielovljujućem povierenstvu porez za tri županije doljnje Slavonije ustanovljen i za izplaćanje i uzdržavanje prerečenih triuh krajiških pukovnija opredieljen, porez toli ovih, koli i

Digitized by Google

gornjih županijâ u vojničku ratnu blagajnu odnosne Krajine sve do danas svake godine uplaća.

Kod takovog stanja stvari, kaogodj su stališi i redovi kraljevine Ugarske u saboru godine 1802. dopunak 13. pješačke čete uzkratili s razloga, što ista nije ugarska već erdeljska, te istu iz svoga dopunka izključenu zadobili — i kao što stališi i redovi kraljevinâ Hrvatske i Slavonije zahtievati ne mogu, da kraljevina Ugarska pridonaša na dopunak i izplaćanje krajiških četa Hrvatske i Slavonije, s istog razloga stališi i redovi kraljevine Ugarske bez uvriede pravde zahtievati ne mogu, da županije Hrvatske i Slavonije doprinose na dopunak četâ ugarskih i na podmirenje člankom 8. god. 1715. za uzdržavanje njihovog opredieljenog poreza.

Ma da su stališi i redovi kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije iz podložničke odanosti prema najvišim zemlje vladarom i pobožnosti prema domovini u izvanrednih vremena i države okolnosnih kadkad pripomoći podieljivali, bez da su na to obvezani bili, to su oni jedino u takovih slučajevih učinili, bez da se s toga izvadjaju kakove za budućnost posliedice, niti se dakle stoga odstup od običajem viekovâ osiguranih zakonâ izvadjati može.*

* Istina, da se danas poslie promienjenih državnih sustavnih inštitucija, staro pravo, ne jednakog poreza sa Ugarskom, reklamirati neda, nu iz posebnog prava kraljevine Hrvatske u rukovodjenju poreza nemože se Hrvatskoj zaniekati, da porezne poslove obavlja samostalno isto tako, kako ih je obavljala od vremena sdruženja s Ugarskom sve do godine 1848. i to bez uštrba državnih interessâ. Da je sabor naš poslove porezne i u obće sve financialne samostalno neodvisno od Ugarskog sabora sve od vremena sdruženja s Ugarskom pak sve do godine 1848 obavljao, a naročito izravni porez putem Županijâ u glavnih spravištih dozvoljavao i razporezivao, razpravio sam ja u mojem godine 1864. izdanom djelu »Ueber das Selbstbestimmungsrecht des Königreiches Dalmatien. Croatien und Slavonien.

Digitized by Google

§. 29.

Da se pitanja prava stvar u što jasnije svietlo stavi, neće biti suvišno, na dalje razjasniti razmiricu, koja je nastala izmedju Ugarske i Hrvatske uporabom zakonitih sredstva na obranu.

Stališi i redovi kraljevine Ugarske na saboru godine 1764/5. po prejasnoj vladalici i kraljici Mariji Tereziji pozvani, da uredjenje i ustrojenje ustanka po propisu čl. 8. god. 1715. dužnog, tako preduzmu, da se u slučaju nastavše potrebe svaki čas upotrebiti uzmogne, — izjaviše — da predmetom željenog uredjenja može biti jedino osobni ustanak, poslie kako je zaklada, iz koje su vojnici u priašnje vrieme polag portâ običajno stavljani uzdržavani, glasom čl. 8. god. 1715. u stalno ustanovljenu obskrbu uredne vojske pretvorena, — broj pako osobnog ustanka unapried ustanoviti se neda, te se tajnam kralja i kraljevine pribraja.

Kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija ustaju polag starih zakonâ i običajâ, a naime glasom čl. 59. god. 1641., čl. 66. god. 1681. ponovljenimi čl. 5. god. 1808. i to ne samo sami plemići i oni koje pod tim nazivom zakon razumije, već po prilici pogibelji ustaju sa petim dielom kmetova i takodjer osobno.

Jedan dio ustanka, koj se običava voditi iz ovih kraljevina, sačinjavaju banderija, kakovih u kraljevini Ugarskoj više neima. — U trih gornje Slavonije i županijâ Hrvatske ima 4000 kuća prediališa, desetinjakâ i slobodnjaka, koji po svom zvanju i po propisu članka 14. god. 1567. moraju sa svojom gospodom zemaljskom ustati i uz nju vojevati.

Medju najveća dobročinstva prejasne vladajuće kuće, kojoj su stališi i redovi kraljevine Ugarske i pridruženih dielova u znak viečne i podpunim pravom dužne zahvalnosti za oslobodjenje izpod jarma turskog u čl. 2.

Digitized by Google

god. 1687. u uvodu i čl. 1. i 2. god. 1723. ostavili spomenik, broji se pravom providnost — da počam od jadranskog mora sve do medjâ Poljske bdije 17. krajiških pukovnijâ za sigurnost kraljevine proti pogibelji kuge i nepriateljske navale, čete koje se, što se tiče hrabrosti i vojničke krieposti mieriti mogu sa crnom četom Matije Korvina od ove ipak brojem veče — koje sastojeće iz domačeg pučanstva drže se u podpunom broju i uviek pripravne da ganu na prvu zapovied; u broju ovih 17 pukovnija ima u gornjoj Slavoniji njih 8 a u doljnjoj Slavoniji njih 3. — Ovih 11 slavonskih i hrvatskih krajiških pukovnija sa ustankom po starom zakonu i običaju daje 64 hiljade narodne vojske, koja se zaista po broju i sili drži jednakom sa uredjenom vojskom, za koje obskrbu kraljevina Ugarska porez plaća.

Već se iz prenavedenih zaključivanjâ vidi: da li kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u razmjerju 46 ugarskih županijâ krieposću uslovljene nagode (starodavne) u pogledu obrane države nadležeću si dužnost izpunjuju? Da li kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, gdje su tečajem 8 viekova ovu dužnost svoju izpunile, temeljem zahtievati mogu, da toli obzirom na porez, koli na ostala svoja posebna prava i pravila ostanu u stanju, u kojem su se njihovi otci nalazili?

§. 30.

Kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija imaju pravo premilostivom privoljom Njegovog posvećenog Veličanstva stvarati pravila u pogledu samovlastnih posalâ, koja državljane unutar područja istih kraljevinâ stanujuće podpuno vežu.

Pravo to, koje naslov 2. diela 3. podieluje puku, županiji i obćinstvu pravo vlastite oblasti, nemože se bez nepravde zaniekati kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, koje su prije doseljenja Magjarâ u Europu,

Digitized by Google

živjeli po svojimi zakoni i običaji, i koje krieposću uslovljene nagode sačinjaju dielove kraljevini Ugarskoj pridružene.

Kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija glasom takodjer u zakonik unešenih ustanovâ kraljevine Slavonije god. 1492. i 1538. uživale su uviek to pravo, prenavedeni naslov 2. diela 3. kaže, da su se njihovi odavna odobreni zakoni i običaji, kao što i Erdelja u stanovitih izrazih u članćih razlučivali od zakonâ i običaja kraljevine Ugarske.

Glasom naslova tog kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija nemogu ništa odrediti proti sveobćim odredbam i pravilom kraljevine Ugarske, proti sudbenim odlukam o imanjih i posiedničkih pravih po kraljevskom sudu i kraljevine redovitih sudcih izrečenim.

Zakoni stvoreni poslie izdanog djela trodielnog, kojimi se odobravaju prava, povelje, pravila, članci i običaji, kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, tumače dovoljno smisao diela 3. naslova 2. §. 2. tamo se nalazi pitanje, o sveobćih kraljevine Ugarske odredbâ i pravilih, koja imaju za predmet prava i poslove, koji su zajednički kraljevini Ugarskoj i pridruženim dielovom.

Pravo to Dalmacije, Hrvatske i Slavonije previšnjom privoljom vladajućeg Veličanstva stvarati samosvojna pravila naročito potvrdjeno je člankom 120. god. 1715. — glasom kojeg odredjuje se:

§. 1. da se municipalna prava kraljevinâ prerečenih kraljevskom vlasću naročito potvrdjena, nemogu u pogledu njihove valjanosti nikad više napadati.

§. 2. Na jednaki način člankom 66. god. 1681. u obće potvrdjena imaju se valjanimi i kriepostnimi držati.

§. 3. Gdje koja na prerečeni način dosad odobrena nebi bila, dosad bi se ipak u krieposti držala, — i u buduće bi obvezno uztrajati mogla — imadu se takova tečajem jedne godine njegovomu cesarsko-kraljevskomu

Digitized by Google

Veličanstvu predložiti na razsudjenje i potvrdjenje, ili na neodobrenje.

§. 4. Koja bi se u buduće stvarala, ako bi se ticala kraljevske vlasti, ili sudbene uprave, ili zasiecala u tjeranje pravde, imaju se podnieti kraljevskomu odobrenju.*

§. 31.

Unutar područja kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije mogu jedino rimokatolici i poslie stvorenog članka 27. god. 1790/1. i grci ne sjedinjeni posiedovati i steći imanja, obnašati javne i privatne službe.

Pravila tim pravcem na korist i uzčuvanje pravovjerne crkve (orthodoxae religionis) stvorena glasom čl. 23. god. 1687., čl. 125. god. 1715., čl. 1. i 3. god. 1723. potvrdjena su na jednoglasnu molbu stališâ i redovâ kraljevine Ugarske i pridruženih dielovâ glasom čl. 46. god. 1741., čl. 26. god. 1790/1. §. 14. ovim §. izuzimlju se niekoje naselbine u doljnoj Slavoniji privržene dielom augustanskoj, dielom helvetičkoj vieroizpoviesti. — Trgovine i tvornicâ radi dozvoljuje se Evangelikom jedne i druge vieroizpoviesti, da se mogu nastaniti bez ikakovog ipak prava vlastničtva na plemički i gradjanski zemljištni posied.

Da nije razlog ovih pravilâ i zakonâ u mržnji proti sliedbenikom druge viere, niti u intolerantnom načelom kršćanstva protivnom duhu, već u težnji, da se jedinosću viere uzčuva i uzdrži duševna sloga i sveza i sredstvom ove postizava mir i pokoj javni, sviedoče čl. 25. god. 1687. i čl. 46. god. 1741.

* Sve to bivalo je privoljom vlade i sabora ugarskog, a ako je prigodom takovih razpravâ i došlo do sukoba izmedju odnosnih organa branećih svoja prava, to su se takove razmirice ipak dobrim načinom i bez povriede prava dovršile. Danas žalibože, zavladao je u sličnih slučajevih naprama nam duh nadjačanja s jedne, a s druge strane bezbrižno popuštanje u ničim opravdanoj formi oportuniteta.

Digitized by Google

Pošto su dielovi kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koji se prema iztoku nalaze, po sveštenicih grčkih na vjeru kršćansku privedeni, te od onog doba ostali sliedbenici obreda iztočne crkve; to su obziri mira i budućih vremenâ zahtievali, da se u pogledu znatnog diela tog po rodu i jeziku jednakog pučanstva, stvori čl. 26. god. 1790/1.*

§. 32.

Pravo zakone stvarati, izvan krieposti ih stavljati i tumačiti u kraljevini Ugarskoj i pridruženih dielovih

* Pod nazivom grci nesjedinjeni (graeci ritus non uniti) dolaze u ugarskom zakoniku i u svih javnih spisih pravoslavni, kojim se je svidjelo u najnovije vrieme nazivati se »Srbom«. U genetičkom smislu imaju pravo, jer su po zemlji, iz koje su se, tražeći zaklon proti osvojitelju domovine svoje, u našu zemlju novu svoju domovinu doselili, kao i po rodu bezdvojbeni Srblji Nu krivo imaju, kada zanječe u političkom i državnopravnom smislu ime Hrvata. po kojem unutar granicâ Hrvatske koja se diplomatički obilježuje starodavnim imenom »kraljevine Hrvatska, Dalmacija i Slavonija, svi smo Hrvati.

Konstantin Porfirogenit i kašniji pisci na temelju historičkih i diplomatičkih dokaza označili su granice isto tako hrvatske kao i srbske domovine, a najjasnije ih naznačene nalazimo u kritičnom djelu Dr. Fr. Rački-a »Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod«, u kojem je jasno i nepobitno dokazano, da su unutar granicâ domovine naše »autohtoni« jedino i izključivo Hrvati i da su ih kao takove Rimljani, Franki i poslie svi narodi, s kojimi su u dodir došli, priznavali i sadašnjost ih kao takove priznaje.

Neda se dakle opravdati, da si klassa naroda, koja je tek godine 1790/1. stekla blagodat, da smije posiedovati imanja i obnašati javne i privatne službe, prisvaja pravo oteti ime zemlji i narodu, gdje je našla bratsko utočište Takovom absurdnom doktrinom poslužiti bi se znale i sigurno htjele i druge ne hrvatske klasse pučanstva.

Nadajmo se, da će se te narodnostne nesgraptnosti i oštrine postupice izgladjivati, a ako ne prije, to za stalno tamo za kojih 50 godina i izgladiti i to silom višjom uma i srdca, koja je postupice satrla pravo jačega, vjerski fanatizam, inkviziciju i svako nasilje bilo pojedinacâ, ili narodâ.

Digitized by Google

glasom čl. 12. god. 1790/1. zajednički pripada zakonito krunjenu vladaru i stališem i redom u saboru zakonito sakupljenim, niti se takovo izvan toga izvršavati može, i kolikodj puta kraljevsko Veličanstvo sazivlje glavni sabor kraljevine Ugarske i pridruženih dielova, stališi i redovi kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije izašilju iz glavne svoje skupštine na tako sazvani sabor tri glasnika to jest poslanika, providjena potrebnim naputkom, od kojih po propisu čl. 61. god. 1652. imade jedan miesto i glas medju prelati, Baruni i Magnaši, dva pako u kući stališa i redova pokraj kraljevskog suda, — prabilježniku kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije poput ostalih prabilježnika uz glas i miesto prieko toga glasom čl. 52. god. 1662. pripada na pose saborski dnevnik. Pošto taj sve od onoga vremena obstojeći običaj spada u broj zakonâ i običajâ potvrdjenih članci 66. god. 1681., 1. i 3. god. 1723. i krunitbenimi poveljami — niti se pridruženih dielova odnošaj naprama kraljevini Ugarskoj smatrati može jednim i istim, u kojem se nalaze oblasti spadajuće na istu kraljevinu — imat će se rečenih kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije pravo, da budu kao takove toli u kući velikašâ, koli i u onoj stališâ i i redovâ zastupane po svojih glasnicih, braniti kao pravo samovlastno (municipalno).

§. 33.

Stališi i redovi kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije biraju svog prabilježnika koj je ravan prabilježnikom na ug. saboru biranim, u glavnoj skupštini iz licâ po Banu za čin taj predloženih.

Da su stališi i redovi rečenih kraljevinâ pravo to izvršivali od najstarijih vremenâ, sviedoči u archivu zemaljskom nalazeća se povelja Bana Dalmacije, Hrvatske i ciele Slavonije Matije pl. Talovca od god. 1429. glasom koje priznaje, da je obćinstvo plemićâ kraljevine

*

Digitized by Google

Slavonije uviek i od vajkada uživalo pravo izabirati prabilježnike, to jest, čuvare pečatâ, nu u novije doba slobode te silom riešeno; da mu dakle zato tu slobodu opet povraća i potvrdjuje.

To isto sviedoči povelja Matije kralja obćinstvu plemićâ kraljevino Slavonije god. 1465. dozvoljena, nalazeća se medju ostalimi kraljevine poveljami, da prabilježnika biraju zajedničkimi glasovi, izabrana Banu predlože i njemu banski pečat pod pečati u tu svrhu izaslanikâ predadu.

Svih sliedećih godina biaše stalni običaj, da su stališi i redovi na predlog Banovâ prabilježnike slobodno birali; neplemići po propisu odluke III. čl. 4. kralja Vladislava za čin taj nisu se smieli niti predlagati, niti izabirati.

§. 34.

Za obavljanje javnih posalâ unutar područja kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije služi jedino latinski i nijedan drugi jezik.

Najstariji običaj u kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, služiti se jezikom latinskim, koj je jamačno započeo onda, kada su Rimljani u Dalmaciji i Panoniji medjuriečnoj utemeljili više naselbinâ — stariji je zaista od razdobja, kojim su Dalmacija i Hrvatska pristale uz kraljevinu Ugarsku, dokazuju gori navedene diplome kraljevâ Dalmacije i Slavonije i takove mnoge druge, koje možeš čitati u djelih Lucija i Farlatia.

Sve pučanstvo kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije poriekla je hrvatsko-slavensko-ilirskog, u manjem broju ima najvećma u gradovih stanujućih Niemacâ.

Tečajem toliko viekovâ razpravljali su se svi poslovi latinskim jezikom, ovim sastavljeni su svi javni spisi, sva temeljna obiteljska pisma i sve izprave i zakoni.

Najglasovitiji ugarski i pridruženih dielovâ pisci, koji su u Europi na glas došli, napisali su svoja nao-

Digitized by Google

braženjem i učenosću odlična diela, latinskim, a u novije vrieme i niemačkim jezikom. — U takovih okolnostih postade nauk latinskog jezika glavnim predmetom javne nastave za svakoga, koj se je htieo usposobiti za zvanje bilo svešteničko, bilo svietovno i za temeljitu naobrazbu u obće.

I kako važni su se iz ovdie navedenih i drugih, koje smo mimo išli, razmišljanjâ, sliedeć primier tolikih vjekova, nudjali razlozi za uzčuvanje i pridržanje latinskog jezika u pogledu same Ugarske, u kojoj se izim prasjedalacâ slavenâ, potomakâ panonâ i ilira i magjarâ, nalaze skoro svih europejskih naroda naselbine — za pridružene dielove vojuju još važniji!

Medjutim kako je unutar medjâ kraljevine Ugarske poprimljen jezik magjarski u javnih poslovih i kod mnogih oblastih ugarskih, kod kojih je magjarski jezik manje običajan, sve od godine 1790. uveden, a uvedenje toga u području pridruženih dielova naišlo bi na mnogo veće potežkoće, koje se u pogledu sadašnje kao i mnogo buduće generacije nikad neće moći svladati, i kojih izbrajanjem se ovdie dalje baviti za suvišno nalazim; stališi i redovi kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sjećajuć se, da njihovi predji nisu pristali na sjedinjenje s kraljevinom ugarskom pod uvietom; da za javne poslove poprimu jezik magjarski — poslie kako bi opetno pokušano uvesti u pridruženih dielovih magjarski jezik — u svojoj glavnoj dne 28. studena 1805. držanoj skupštini stvorili su pravilo (štatut), da se u području njihovom javni poslovi nijednim drugim, već jedino jezikom latinskim obavljaju, — štatut taj u smislu upute članka 120. god. 1715. podnešen njegovu posvećenu Veličanstvu potvrde radi, blagoizvoljelo je Ovo glasom premilostivog dne 8. veljače 1806. izdanog odpisa potvrditi; — stališi i redovi u posliednoj dne 10. rujna 1827. držanoj skupštini — ubaviešteni po izviešćujućih saborskih posla-

Digitized by Google

nicih, što se je razpravljalo na posliednom saboru u pogledu razširenja magjarskoga jezika; da se mladež ovih kraljevinâ naučanjem magjarskoga jezika usposobi u svrhu, da uzmogne kod zajedničkih sa kraljevinom Ugarskom državnih oblastih poslove obavljati, odlučiše, da se na bližnjem saboru potraži zakonska ustanova, da se nauk magjarskog jezika u području ovih kraljevina redovitim proglasi — te na taj način uvadja — u pogledu pako javnih posalâ u ovih kraljevinâ držeći se po Njegovom posvećenom Veličanstvu potvrdjenog štatuta izjaviše, da od toga podnipošto odustati neće.*

§. 35.

Posebnim pravom kraljevine Slavonije može se jošte pribrojiti, da se u kraljevini Slavoniji siromašnim stanovnikom dopušta miena kraljevske i morske soli za žitak i u pomanjkanju novaca glasom ustanovâ kraljevine Slavonije čl. 5. god. 1492. kraljevini Slavoniji čl. 29. god. 1548. i čl. 43. god. 1635. dozvoljava uživanje morske soli.

Da rodjeni sinovi kraljevinâ Slavonije i Hrvatske u pogledu dobrobiti, što idu u prilog svešteničkim i svietskim, izjavljuju se takovimi, koji po smislu čl. 61. god. 1741. dolaze pod nazivom „Ugri“ to će reći, da uživaju jednaka prava sa Magjari, gdje se radi o stečenju dobra i časti u državi.

Što su stališi i redovi kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije toli za vrieme mira koli ratova uviek vjerno služili, te se odanosti podaničkoj nikad iznevjerili nisu, to su s razloga tog na temelju premilostive Leo-

* Kolika razlika u načinu uvedenja magjarskog jezika u ono doba i sada, sada si to pravo prisvaja pojedinac nemareći niti za zakon, niti za formu, u kojoj se po našem ustavu zakoni stvaraju kako bi u priašnje vrieme proti takovu samosilnu postupku ustali bili Bakači, Erdödiji, Draškovići, Oršići itd.

Digitized by Google

poldove povelje izuzev jedino skrajnju nuždu glasom čl. 43. god. 1741. od zimskih vojničkih prolazâ i konakovinâ prosti.

Ovim se izcrpljenim smatraju razmišljanja o municipalnih pravih i pravilih kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

§. 36.

Kao što sve, što ovdie iztaknusmo, sviedoči: da su stvari naše u začetku, ratnom krieposću utemeljene, slogom rasle; poslie pako kako je izumrlo pleme prvih kraljevâ ove kraljevine, — a niti bi moguće bilo, da ikoja država bez vladara obstoji i svoje ravnoviesje održi, niti bi u takovom stanju države uz mogućnikâ borbu zakoni pomagali, — stadoše stvari strančarstvom i razdorom propadati; zakonitim vladanjem jednog opet ojačale, pod kraljevi čvrstom rukom vladajućimi stajahu kriepke — kašnje, kad su tečajem mnogih lieta nesretni dogodjaji obću domovinu tištili, na užje medje stegnute, bjahu u obsegu tom uz mnoge pogibelji slavom pradjedovâ uzčuvane žarom vjere, vjernosću prama vrhovnomu zemlje vladaru i ljubavju domovine, prava, sloboštine i povlastice tim putem krieposću predjâ stečene, prenešene su i na nas.

Dao dobri Bog, da se iste krieposti otacâ, nadju u najkašnjih unucih i da se na njih osnovana narodna slava i trajno nastojanje dobrih gradjanâ unapriedi, dobrim odgojenjem i nastavom naraštaja mladog, te buduće nade domovine! Niti ima i koja stvar, kojom bi se ljudska kriepost bolje približiti mogla božanstvu, nego li stvarati nove države, ili već stvorene uzdržati. (Cicero o državi knj. I. pogl. VII.). To zahtjevaju svete dužnosti prama domovini i prama pobožnim dušam predjâ — o kojih Ivan Zakmardi kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prabilježnik i osobne prisutnosti kraljevske u sudovih namiestnik, ako i ne krasno ko što iziskuje la-

Digitized by Google

tinština Virgiljska i ne u svemu po pravilih kritike, to ipak obzirom na starodavnost i slavu roda svoga, domovini odanom dušom pjeva:

Illa ego Slavonia, ac jam dicta Croatia tellus,
Pars quondam Illyrii, Pannoniique Soli;
Post varias exempta Vices tandem addita christo,
Hungariæ junxi me sociam ipsæ mytræ:
Prima mihi de Rege novo sunt vota legenda,
Primus in Ungarica Nobilitate locus,
Stellamque, animalque insigue gero geus martia martis.
Jus aequale Hunnis, et mihi taxa minor.
Marti aliquando crucem junxi pro stemmate binam
Catholicæ solum Religionis amans,
Sæpe i Cæsareum ruit imperterrite hostem
Noster Eques, verum hinc, quid nisi nomen habet?
Terra Bohema viris est culta, et dedita nostris,
Sunt fundata meis Polona Regna viris,
Quæ varia in plures emisi examina gentes,
Jam Colapi, et Savo vix fruor, atque Dravô.

U prevodu:

Ja ona Slavonija sada već nazvana Hrvatska,
Panonije jednom, i dio Ilirije;
Nesgodâ riešena ja poprimih hristovu vieru,
I ugarske krune družicom postadoh tad:
Kod izbora kraljevâ novih ja glasujem prva,
U plemstvu Ugarskom ide me prvo miesto.
Ratnoga roda mi grbom cienjena zvier je i zviezda,
Isto mi pravo s Huni, al manji porez je moj.
U roda znak združit znadoh ja dvokrst sa martom
Zakonu katoličkom uvieke vierna ostah,
Na cesarskog dušmana često i hrabro navali,
Naš vitez al mu stog samo ime osta?
Naši rodjaci su znaj i česku osvojili zemlju,
I naših poljska kraljevina je plod
Ja s koje se rojila plemena od naroda mnogih,
Ostadoh uz Kupu tek, Savu i Dravu živuć.

Bayerische Staatsbibliothek München
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google